

A NEGYVENES ÉVEK KRITIKAI MUNKÁSSÁGA.

(Negyedik közlemény.)

Vahot rövidebb bírálati, jobbára az első — tárgyuk: Kovács Pál *Nemesek hadnagya*; Fáy, *Két Barcsay*; Eötvös, *Eljen az egyenlőség* — vagy megelégszenek a tárgy pusztá körvonalozásával, vagy általános szólásokban merülnek ki, minden egyéni szín nélkül. Nagyobb bírálati komolyabbak, de a legtöbben bosszantó ítéletének megbízhatatlansága. Rendszerint túlbecsüli a művet, különösen Szigligeti és Hugó Károly drámáit — a *Zsidóról* p. o., mely nem tartozik Szigligeti jelesebb drámái közé, az elragadtatás leglelkesebb hangján ír s nem fél odakiáltani az idegen drámák dicsérőinek: «összevéve 10—20 német és francia drámában sem találsz annyi ép és különböző jellemet».¹ S ami még inkább csökkenti dicséreteinek értékét, határozott esztétikai elvek és szempontok híján nem tud nekik szilárd alapot vetni. Valamint Toldy, akinek bírálatáival sok tekintetben meggyezik Vahot bírálatainak szelleme, a fölületen marad; van egypár eltanult, alapjában helyes nézőpontja, de nem tud velük élni. Igen értékes és termékeny gondolata p. o. a jellem és cselekvény kapcsolatának nagy fontossága a drámában. Ismételt hangoztatja, de pusztán arra használja, hogy meglétét vagy hiányát megállapítva, dicsérje vagy gáncsolja a művet. Ha a jellemrajz fontosságát akarja igazolni, a magyar kritikuskok régi, hagyományos módjára előszedi az egyes személyeket és kibogozza a cselekvényből a jellemüket alkotó lelki szálakat — s ez elemzésnek igen könnyű feladat, de értékelésnek alig több a semminél. Van valami fogalma a történeti hűség követelményéről, de tévesen értelmezi, nem annyira a cselekvény főbb pontjaira, mint inkább a szereplők jellemére nézve követeli, s nem a történeti tudathoz méri, amelyet a költőnek valóban nem szabad megsérteni, hanem mint Eötvös, a történet adataihoz, s megrója Czakót, hogy *János lovagjában* Palisznait olyan vonásokkal ruházta föl, melyekről a história nem tud. Ügyesebben bánik a valószínűség követelményével, amely, látuk, Toldy értékeléseiben is döntő szerepet játszott. Míg azon-

¹ U. ott, 1844. I: 159. l.

ban Toldy a külső valószínűséget nyomozta, Vahot, helyesebben, a belsőt vizsgálja, vajon a hősök szavai és tettei hozzáillenek-e helyzetükhöz. Ezt a szempontot azonban inkább csak akkor alkalmazza, ha gáncsolni valót lát egyik-másik mozzanatban — amint általában hibáztatásaiban közelebb jár az igazsághoz. Dicséretei sokszor üresek, pusztá szavak, általános, bármily drámára alkalmazható szólamok, helyenként csillogó, de henye képekbe burkolva, s gyakran az esztétikától távol eső mezőkről összehordva; így midőn Szigligeti *Mátyás fia* című drámáját azért dicséri, mert erős liberális tendenciát lát benne — ebben a hitben, mellesleg szólva, nincs is igaza. Dicséreteinek értéktelenségét, idegenből vett, hamis mértékét egy mondata megvilágítja: «A geniális Hugo ezen színműve [*Brutus és Lucretia*] sok kitünő jelességgel bír, iránya igazán szabadelmű, lélekemelő, tettekre búzditó.» Ha ezek volnának az érték igazi kritériumai, akkor a világirodalom legremekebb drámai alkotásai nem Shakespeare tragédiái volnának, hanem Kisfaludy *Tatárjai és Stiborja*.

Bírálatainak gáncsoló felében értékesebb kritikusknak mutatkozik, különösen akkor, ha nem elégszik meg rövid, általánoságokba vesző értékmegállapításokkal, hanem egyes konkrét fogyatkozások megállapítására törekszik. Józansága helyenként jó érzékké fokozódik, pillantása szokatlanul élessé válik, legföltűnőbbben Czako *Kalmár és tengerészének* bírálatában. Ennek a maga idejében általános tetszéssel fogadott drámának meglátja és igen jól kifejti alaphibáit, elsősorban azt, hogy a két testvér tettei nem magyarázhatók ki lelkük alkatából, s a tengerész látszólagos nagylelkűsége valójában nem az, nemcsak valószínűtlen, hanem amint végrehajtja, embertelen is. Egypár vonással ügyesen megvilágítja azokat a kapcsolatokat is, melyek a magyar színművet a francia romantikus drámákhoz fűzik, s amint belekapcsolja ebbe az irányba, az máig sem avult el.

Legnevezetesebb két bírálata, melyek koruk drámbírálatai között is számot tesznek, Hugo *Báró és bankárjáról* és a *Bánkánról* szólnak. Az előbbinek terjedelme nagyobb, mintsem végig ki tudná Vahot gondolatokkal tölteni, s így rászorul szokott eljárására: szóáradattal pótolja meg; a dicséreteket is pazarabb kézzel osztja, mint most tennők, de olyan tiszta képet ad a drámáról, olyan sikerülten jellemzi cselekvényét, hőseit, szellemét, s olyan finom megfigyelésekkel és megjegyzésekkel kíséri bírálatát, hogy határozottan értékes kritikának kell elismernünk. Csak két megjegyzését emelem ki, egyik dicsérő, a másik gáncsoló. Helyesen utal arra, hogy a költő mesteri módon oldja meg a tárgyától reá rótt nehéz föladatot: van művészi ereje «idealizálni egy korunkbeli kereskedőt, egy öreg bankárt», s költői színbe tudja vonni a hétköznapi prózai világát. Kifogása is jogos, hogy a drámán nincs semmi nem-

zeti szín, noha könnyű lett volna magyaros színűvé tenni: a benne végbemenő lelki folyamat annyira általánosan emberi ugyan, hogy akárhol megtörténhetett volna, de Magyarországon kevésbé, mint Franciaországban.¹ Ítéleteit iparkodik megokolni s meggyőzővé tenni, s ahol apodiktikusan beszél, ott sem hiányzik szavaiból az elhíttető erő. Egy részletét, melynek előadása sem válik Vahot szégyenére, ideiktatom:

«Csak most harmadik előadásakor láthatám először e rengeteg hírű színpadi újdonságot; s valóban nem kevésbé voltam meglepetve általa, de koránsem azért, mivel csak 3 személy játszik, s a hely- és időegység oly szorosan és feszesen van megtartva benne, — hanem azért, mert az újabkori úgynevezett polgári drámák közt egyet sem ismerek, mely életvalóság, egyszerű szerkezete, s a jellemelek forrásaiból kiáradó természetes következetes cselekvényfolyama mellett, oly magas költői belbecsessel bírna, mely oly összhangzólag kerekded, minden fölösleg nélküli kiegészített, oly meghatólag tragikai tárgyú és kidolgozásu mű volna, s mely eleitől végig annyira bírná részvétünket, s oly hatékony győzelemmel uralkodnék képzelelmünk s érzelmeink felett, — mint Hugónak ezen ‚Báró és bankár‘ című szomorujátéka, mellynek látása után a legszigorúbb műbíró is kénytelen felkiáltani: milly szokatlan egyszerű, — s még is milly nemes, nagyszerű és hatás! »²

A *Bánk bán*-bírálat formai szempontból nem mérkőzhetik az előbbivel, nem olyan kerek és egységes, nem is ér annyira föl a megbírált munkához, mint amaz, de ez az első kritikánk, mely Katona drámáját az öt megillető polcra állítja.³ Vahot már három évvel korábban, 1842 szept. 22-én a *Bánk bán*t «az igazi legelső maradandó becsű s nagyszerű magyar dráma»-nak nevezte,⁴ de itt a nagy dicséret értékét némileg tompítja a «legelső» szó, ami azt relativvá csökkenti. 1845-ben magasztalása már nem ismer ily korlátot, Katonát lángeszű költőnek, óriási szellemnek nevezi, a *Bánk bán*t irodalmunk legbecsesebb, legdrágább nemeskövének, nemzeti kincsnek, «mely a komolynemű magyar színművek közt *legjobb*, sőt a külföld legjelesebb drámáival is kiállja a versenyt.»⁵ A bírálat a dráma tárgyán és a jellemelek elemzésén kívül — ebben vegyest kerülnek elő találó megállapítások és szembeszökő félreértések — csak egypár megjegyzést ad, de ezek töredékességükben, odavettségükben sem értéktelenek: rámutatnak a drámának nem egy, ma már közkeletű, de abban az időben még föl nem

¹ Vahot még nem tudta, hogy a dráma anyagát Hugó német közvetítéssel egy francia novellából merítette.

² Pesti Divatlap, 1847. II. 1338—1339. I.

³ Általán Gyurmán Adolfnak az Életképekben megjelent bírálatát tüntetik ki ezzel az érdemmel, így Bayer is a *Magyar drámairodalom történetében* (I: 366. l.). Ez azonban nov. 15-én jelent meg, Vahoté nov. 6-án.

⁴ Regélő, 1842. II: 795. l.

⁵ Pesti Divatlap. 1845. II: 1063. l.

ismert jelességére, a cselekvényen és jellemrajzon eláradó erős nemzeti színezetre, a kitűnő korrajzra, mely nemcsak az eseményekben, hanem a szereplők egyéniségében is föltűnteti a XIII. század szellemét, a mesteri szerkezetre, a jellemzésben Shakespeare hatására. Mindennél fontosabb azonban az az érdeme, melyet föntebb kiemeltem: Vahot Imre az első irodalmunkban, aki a *Bánk bán* igazi nagyságát, sőt világirodalmi jelentőségét írásban hirdette, nemcsak pusztán magasztaló szövegekkel, hanem meg is jelölve azokat a mozzanatokat, melyekben kiválósága határozódik. Nem szabad ezt az érdemét kicsinyelnünk. Ha meggondoljuk, hogy irodalmunk vezéregyéniségei közül előtte csak Vörösmarty nyilatkozott a *Bánk bán*ról, jóakarattal ugyan, de tévedésekkel gazdag nyilatkozatban, s Vahotéhoz képest halvány szavakkal, képzett kritikuskaink pedig még utána is vagy tíz évig hallgattak Katona remekéről: érdeme dicsőséggé lesz. A kritika arisztokratái helyett ennek a lenézett, megcsúfolt kézművesnek nevéhez fűződik az első komoly *Bánk bán*-kritika érdeme — tegyük le koszorútnak sírjára ezt az egyetlen megszolgált és értékes babérlevelet.

Lett volna még egy, de ettől a másiktól, mely a Petőfinek tett szolgálatokért járna ki neki, talán nem egész joggal meg akarják fosztani szigorú kritikuskai.¹ Említettem föntebb, hogy Vahot mint szerkesztő anyagi téren támogatta Petőfit; ezenkívül mint író is mindig készen tartotta tollát barátja segítésére: támogatására sietett, ha irigyei és ellenfelei sárral dobálták, s megragadott minden alkalmat, hogy megdicsérje lapjában műveit is, személyét is. Horváth János mindezt önző indítékokra vezeti vissza, nem lát bennük egyebet, mint egy kitűnő üzletember reklámját lapja érdekében, mely végeredményben inkább ártott, mint használt a nagy költőnek. Tény, hogy Vahot pártfogói szerepét nem vitte izléssel s Petőfi szeretetreméltó egyéniségének nem épen legvonzóbb vonásait emelte ki a legnagyobb hévvel, az is bizonyos, hogy Petőfit emelve magát és lapját is emelte, de époly bizonyos, hogy Petőfi nagyságáról, sőt rendkívüliségéről erősen meg volt győződve s fölismerte benne, legkorábban íróink között, a költői lángelmét. Nagy érdem ez s nem kisebbiti jelentőségét, hogy nem tudományos meggondolás, hanem öntudatlan intuíció volt forrása. E ponton, épúgy mint a *Bánk bán* értékének fölismerésében, Vahot ítélete megelőzte a tudósokét; hogy pedig ítéletét bátran kimondta s ahhoz mindvégig ragaszkodott, az nemcsak üzleti élelmességének, hanem elsősorban az embernek válik dicsőségére.

Viszont Petőfiről szóló kritikai nyilatkozatainak belső értékük csak elvétve van. A legtöbb rövid pár soros közlemény, a

¹ P. o. Horváth János *Petőfi fogadtatása az irodalomban* c. cikkében. (Budapesti Szemle, 153. k. [1913] 443. l.)

jóindulatú szerkesztőségi cikkek hangján és modorában. A költő első vers-kötetéről írt bírálata azonban,¹ noha csak dicsérő szólamokkal, elég szerencsésen jelöli meg Petőfi költészetének legértékesebb vonásait. Egyetlen részletesebb méltatása, a *János vitéz* első kiadásához írt előszó,² sem igazi kritika s kevésbé is értékes; magát a költeményt is tévesen fogja föl, érdemeit nem azokban a mozzanatokban keresi, amelyekben határozódnak. Az egész azt a látszatot kelti, hogy Vahot Vörösmarty itéletében — ezen mű bármely irodalomnak díszére válnék — a maga véleménye helyességének megerősítését találván, minden komolyabb megfontolás nélkül papírra vetette gondolatait.

A rendszeres irodalmi kritika nem is volt Vahot eleme, s a dráma-bírálatokon kívül a kritika többi faját nem művelte. Az a három folytatásos cikk-sorozat is, melyet *Irodalmi levelek Tompa Mihályhoz* cím alatt a Pesti Divatlap 1847-ik évfolyamában tett közzé,³ részint józan, de egészen laikus természetű kritika-elméleti fejtegetések foglalata, részint polemikus élű megjegyzések Erdélyi Jánosról és a Szépirodalmi Szemlééről.

A Regélő 1844-ben Vahot szerkesztésében átalakulván Pesti Divatlappá, kritikai rovatában továbbra is elsősorban a Nemzeti Színházzal foglalkozott s így 1844 után is csak a színi bírálat virágozott benne. Maga Vahot nem érezvén illőnek, hogy szerkesztő, drámaíró és kritikus legyen egy személyben, mind ritkábban írt dráma-bírálatokat — vagy csak chiffrék alá rejtőzött⁴ — s helyét fiatalabb erőknél engedte át. Ezek majd mind álnevet vagy jegyet használtak, s közülük egyedül Obernyik Károly és Golub Vilmos nevét árulják el a cikkeik alá tett betűk (O. és G. V.) A francia-ellenes Pesti Divatlapnál ők voltak a francia dráma hívei s OBERNYIK valójában nem is annyira színi bírálatokat írt,⁵ mint inkább ürügyül használta az alkalmat, hogy a drámáról vallott fölfogását, melyet mint drámaköltő a gyakorlatban követett, igazolja elméletileg is: a külföldi drámák rövid ismertetése kapcsán nem minden tanultság nélkül, ügyesen védi a francia romantikus drámát, és

¹ Pesti Divatlap, 1844. II: 91. l.

² Megjelent a Pesti Divatlapban is (1845. II: 283—284. l.). Legújabbban, mint legkönnyebben hozzáférhető helyen, az Endrődi Sándortól összeállított *Petőfi napjai* c. kötetben (1911. 57—59. l.).

³ I: 741—749., 773—780., 805—812. l.

⁴ Fontosabb bírálatainak tárgyai: Molière *Tartuffe*-je után *A képmutató* (Pesti Divatlap, 1847. II: 1215—1216., 1242—1246. l.; ezt még nevével látta el); Soulié, *Két anya gyermeke* (u. o. 1848. I: 121—123. l.); Schiller, *Stuart Mária* (u. o. 281—283. l.); Molière, *A fősvény* (u. o. 512—514. l.); Hugo Viktor, *A király mulat* (u. o. 702—704. l.; ez utóbbi újra a saját neve alatt).

⁵ Obernyik írta a folyóiratba az opera-bírálatokat.

támadja, több merészséggel és ifjúi hévvel, mint alapossggal, a francia klasszikus vígjátékot (Molière-t) meg a Shakespeare nyomán járó német tragédiát (Schillert).

A névtelenek közül egy SZINÉRI álnevű író vonja elsősorban magára a figyelmet, nem bírálatainak értékével, hanem tömegükkel. Három év alatt sok apró-cseprő beszámolón és előadás-bírálaton kívül vagy harminc színi kritikát írt,¹ rendszerint magyar drámák bemutatójáról, de bíralt külföldi drámákat is, jobbára az akkor divatos francia műveket. A papírost nem kímélte, akárhányszor két-három sűrű lapot elfoglalnak kritikái. Ez az ismeretlen író típusa az üres, műveletlen kritikusnak, s akaratlan torzképe Toldynak, akit kritikáiban követ: megvan benne mesterének minden fogyatkozása, még pedig hatványozottan, s hiányzik minden érdeme. Neki is, mint Toldynak, mindjárt a mese elmondásával meggyűlik a baja. Vagy olyan hosszú lére ereszti, hogy az olvasó belevész, vagy egészen elmellőzi, s akkor bírálata a levegőben lóg, úgyhogy aki nem ismeri a drámát, egyetlen szavát sem érti. Lélektani és esztétikai ismeretei sekélyesek, így dráma-elemzést nem tud adni, szempontja mindössze kettő van, egy esztétikai s egy etikai. Az előbbi a valószínűség, melyet Toldy példájára többnyire a külső motiválás hiányának megbélyegzésére használ s főként azt kutatja, nem kerül-e a drámaíró összeütközésbe a «józan ésszel». Az utóbbiban van némi újszerűség: azt a vádat, melyet Bajzáék vitájában a francia drámák ellenségei az unalomig hangoztattak, hogy kívánatosnak festik a bűnt, úgy variálja, hogy tilalmas az álerényt — azaz az erkölcsösnek látszó, de alapjában erkölestelen tettet — dicsőíteni és diadalra juttatni. Ezzel a két elvvel nem sokra megy, annál kevésbbé, mert egészen tanulatlan és tartalmatlan ember. Mig Toldynak széleskörű világirodalmi tájékozottsága volt, Szinéri csak azokat a drámákat ismerte, amelyek megfordultak a Nemzeti színház deszkáin, mégis itél nemcsak magyar, hanem jeles külföldi drámákról is. De milyen rossz a mértéke! A magyar darabokat rendszerint dicséri, a franciákat, Victor Hugóét,

¹ A magyar drámák, melyeknek első előadásáról írt, vagy amelyekről részletesebben szőtt, a következők: Kocsi Horváth Zsigmond, *Házi orvos és Zuelma* (u. ott 1845. II: 632—634., 663—664.; 1846. I: 334. l.); Obernyik, *Első szülött, Nőtelen férj, Egy kis kaland és Fíatal nagyméne* (u. ott 1846. I: 99.; 394—395.; 652.; 1847. II: 1336—1338. l.); Degré Alajos, *Félveismert lángész* (u. ott 1846. I: 177. l.); Jókai, *Két gyám* (u. ott 334—335. l.); Ábrányi Emil, *Omode Pál és családja* (u. ott 1846. II: 751—752. l.); Kendey Géza, *A testvérek* (u. ott 772—773. l.); Finta Károly, *A néger* (u. ott 873. l.); Szigligeti, *Zách unokái, Paskill, Csikós, Egy színészno és Renegát* (u. ott 953—955.; 1847. I: 28—29.; 152—154.; II: 1181—118. l.); 1848. I: 281—283. l.); Szigeti, *A jeggyűrű* (u. ott 1846. II: 974—976 l.); Turkevi, *Férjszelídítő* (u. ott 1847. I: 91. l.); Czakó, *Könnyművek* (u. ott 311—313. l.); Jósika, *Kordokubász* (u. ott 537—538. l.).

leszólja vagy épen lenézi és gúnyolja,¹ legföllebb fölényesen, vállveregetve szól róluk. Egymásra vonatkoztatva bírálatainak e kétféle sorozatát, arra a megdöböntő tanításra eszmélünk, hogy Kendey Géza *Testvérek* című silány drámája vagy Finta Károlynak Jósika egy elbeszéléséből színpadi merényletté gyúrt drámája, *A néger*, nagyon közel állanak értékben a *Ruy Blas*hoz — vagy épen meghaladják!

Szánalmas látvány nézni azt a vergődést, hogy mondjon valamit az egyes drámák jellemzésére. A drámákat mint műalkotásokat meg sem érti, nemhogy egységes képet tudna adni értékükről, hatásukról; mindig a részleteknél marad, de szelleme oly sivár, hogy itt is a legmindennapibb megjegyzésekre szoritkozik. A bíráló részben még egy árnyalattal erősebb, mint a dicsérőben. Kifogásai csak aprólékos hibáztatások,² de méltányoló szavai üres, semmitmondó szólamok, minden megokolás nélkül odavetett fölületes ítéletek, vagy épen az igazsággal homlokegyenest ellenkező állítások, így mikor Szigligeti *Színésznőjéről* kijelenti, hogy benne «a szenvedély tűzjátéka folytonosan szikrázik, s hányja magától a szemfényvesztő röppentyüket»³ — azt a két jellemző vonást emelvén ki ebben a bombasztikus dicséretben, melyekben Szigligeti talán leggyöngébb volt, a szenvedélyek rajzát és a szellemességet. A *Nőtelen férjet*, Obernyik gyöngé, pusztán színi hatásra törő vigjátékát sem jellemzik a reájuk szórt dicséretet: «Jellemei épek, szerkezete igen ügyes, dialogja nemes, sima és gyors folyamu»,⁴ míg Szigligeti *Renegátjának* jellemzése a maga rövidségében teljesen bemutatja a kritikus tehetetlenségét: «Az alapeszmében kevés újat, a jellemei festésében nem sok költői mélységet találunk, a cselekvény igen egyszerű; mind a mellett is az egésznek helyes felosztása, az indulatok színezetének kellő alkalmazása, s a hazafias irány, s a jó ügynek erkölcsi győzelme, eléggé hatásossá, élvezhetővé tette e színművet. Az egész egy csinos, de fejletlen test, erősebb csontok, telivérűség s tömörség hiával.»⁵

Bár a tudományos műveltségnek és a lelki tartalomnak tökéletes hiánya ilyen bosszantóan nyilvánul legtöbb kritikájában, Színérinek mint kritikusként még sem ez a legnagyobb gyöngéje, hanem az a végzetes fogyatkozás, hogy sem ítélőereje, sem ízlése nincs. Ez a kettős fogyatkozás egymást támogatva szinte elrémítő értékelésekben jelentkezik. Hogy a Pesti

¹ V. ö. Hugo *Ruy Blas*-áról írt bírálatát (u. o. 1845. I: 18—20. l.).

² A legérdekesebb, már a komikum birodalmába tartozó, hogy Szigligeti megírja, mért nevezte drámája egyik szereplőjét, egy egyszerű parasztlányt, Mária helyett Marinak! (U. ott, 1846. II: 953. l.)

³ U. ott, 1847. II: 1181. l.

⁴ U. ott, 1846. I: 395. l.

⁵ U. ott, 1848. I: 282. l.

Divatlaphoz közelálló írók műveit, mint Obernyik vígjátékait, érdemükön fölül magasztalja, azt szívesen megbocsátjuk: a pártos kritika, abban az időben épúgy, mint ma, általános volt, de Szinéri komolyan foglalkozik Kocsi Horváth Zsigmond *Házi orvosával* s nem veszi észre, hogy teljesen értéktelen Sue-utánzattal áll szemben, melynek az irodalomhoz egyáltalán semmi köze, s apró fogyatkozásait hánytorgatja, ahelyett, hogy szédítő együgyűségét hangoztatná; hasonlóképen részletesen, sőt méltánylással beszél olyan silányságokról, mint Kendey Géza és Finta Károly drámái; Abrányi Emilnek szintén minden érték nélküli drámájában (*Omode Pál és családja*) pedig csak egy fogyatkozást lát, hogy erkölcsi fölfogása nem megfelelő, egyébként pedig dicséri a száraz, lelketlen, prózai művet. A legkülönösebb mégis Szigligeti *Zách unokáinak* bírálata. Csak a tartalmát mondja el, de igen bőven, s közben az egyes mozzanatokot kritikával kíséri. A rendszerint enyhe kritikus itt kegyetlen bíróná lesz — nem csoda, szerkesztőjének egy vetélytársáról van szó: Szigligeti ugyanazt a tárgyat dolgozta föl, mint Vahot a *Zách nemzettségben*. Magas polcra lép s innen bizonyos lenézéssel rója meg a dráma valóságos és vélt fogyatkozásait, erős szavaiból a nagyhatalmú bíró rideg hangja csendül ki. S mégis — ez épen a különös a bírálatban — miután így izekre szedte s kimutatta a dráma teljes értéktelenségét, kijelenti, hogyha a szerző az egyik női hősét «nem vegyíti a játékba» s a két főszemélyt életben hagyja, akkor drámája nagy diadalt aratott volna. Mint a jongleur a labdákkal, úgy játszik a kritikus az érték-súlyokkal: következnek a *jeles, mesteri, költői* jelzők, majd meg újra, hogy nincs belbecse a műnek. Efféle galimathiasokat más kritikusok műveiben is találni elvéteve, de míg ezek csak nem tudták kifejezni a gondolataikat, Szinérinek egyáltalán nincsenek gondolatai, csak szavai, melyeknek jelentésével azonban nincs tisztában.

Értelmes, legalább kora színvonalán álló bírálat csak kettő van a sok között. Czakó *Könnyelműek* című drámáját túlbecsüli ugyan, s épen e drámája alapján nem egészen jogosultan emeli ki a költő képzeletének szárnyalását, alkotó erejét és pszichologiai ismereteit, de rövid pár sorban ügyesen foglalja össze a dráma érdemeit és fogyatkozásait: «ügyes szerkezet, élénk, sima dictio, meglepő helyzetek, megrázó szenvedélyek, csattanós végjelenségek; másrésztől túlszigázott rendkívüliség és a főszerepet játszó véletlen.»¹ Nem szabad azonban elhallgatnunk, hogy e jellemzés inkább Czakó drámaköltészetére illik általán, mint a *Könnyelműekre*, s hogy körülbelül e szavakkal Szinéri előtt már nem egyszer jellemezték Czakó műveit. A másik épkézláb bírálat Szigligeti *Csikósának* méltatása. Dicsérő szólamait itt

¹ U. ott, 1847. I. 311. l.

sem esztétikai érvekre alapítja, csak a dráma egyes jeleneteinek tartalmi ismertetésére, de tesz egypár helyes megjegyzést, kiemelve a népszínműben a népélet eleven rajzát, a népies alakok találó jellemzését és a nép köréből való szereplők sajátos, találó beszédmódját.

Általán, a *Zách unokák* bírálatából kiérezhető perfidia ellenére sem volt Szinéri rossz ember, csak rossz író és rossz kritikus: közönséges, üres lélek, akit Vahot barátsága jogulatlanul ültetett a bírálói székbe.

A Pesti Divatlap többi, álnévvel vagy betűkkel jelzett színi bírálatai értéktelen és jelentéktelen dolgozatok, nyilván kezdő íróknak vagy épen újságíróknak a szerkesztőségi műhelyben készült cikkei. Legfőleg Szinéri bírálatainak színvonalához érnek föl, egyikről-másikról alapos a gyanunk, hogy ugyanannak az írónak a tollából valók, aki rendszerint a Szinéri nevet használta.¹ Egypárnak kedvetlen hangján, lelketlen dicséretein vagy keresett gáncsain készültek. A bírálatoknak ez a hosszú sorozata nagyon sivár képet ad a Pesti Divatlap színi kritikájáról. Erdélyi és Henszlmann lassanként visszavonultak a kritika teréről,² Vahot és csatlósa uralkodtak, s ez utóbbiak szintelen, semmitmondó bírálatai még Vahotéi mellett is eltörpültek, pedig azok is igen-igen alacsonyan jártak. De Vahotnak legalább volt egyénisége, sajátos stílje, itt-ott merészebb ítélete és harsogóbb hangja — a többiek bírálatában nemcsak szint és erőt keresünk hiában, hanem gyakran még értelmet is. Annál inkább dül bennük a pártoskodás, a személyes viszonyoktól irányított ítélkezés, mely Vahot és Szinéri bírálatában még csak alig észrevehetően jelentkezett. Olvasva e fölületes, rosszhiszemű névtelen bírálatokat, nem tudjuk elfojtani azt a gyanunkat, hogy a szerkesztő egy-két legbizalmasabb munkatársát szándékosan rejtette megfejtetlen betűk és nevek mögé: így a névtelenség védelmében bátran írhattak személyeskedő kritikákat, amit a maguk nevével vagy ismert álnévvel nem mertek tenni. A kritikák célzata félreismerhetetlen: emelni az ismeretlen, jelentéktelen, a színpadtól távol álló s a drámaíró-szerkesztőre nem veszedelmes szerzőket, s gáncsot vetni a színház és közönség kedvenceinek, akik Vahot elől elfoglalták a jól jövedelmező vasárnapi és vásári színházi estéket. Innen van, hogyha csak a Pesti Divatlap névtelen bírálatából ismernők a negyvenes évek drámáit, azt a tanulságot meríthetnők, hogy Degré Alajos, Kovács Pál és

¹ Ilyen p. o. a Czakó *Végrendeletéről* írt s Δ -val jelzett kritika. (U. ott, 1845. I: 727—728. l.)

² Erdélyinek csak egy drámabírálatáról tudunk (Czakó, *Leóna*).

Tóth Lőrinc színművei nagyobb értékűek voltak, mint Czako drámái és Szigligeti vígjátékai meg népszínművei. Különösen az utóbbi sikerei okoztak nagy fájdalmat a lap törzskarának, s minél inkább emelkedett Szigligeti tenkintélyben és népszerűségben, annál sanyarúbbak lettek a Pesti Divatlap bírálatai, sőt később még a gúnytól és ridegségtől sem rettentek vissza: csak úgy röpködtek a *szegényes, idétlen, izléstelen, ügyellen, vásári munka, mítsemérő* jelzők, s ismételten hangoztatták az álarcos kritikusok, hogy Szigligeti minden műve rosszabb az előbbieknél, s egészen a bécsi Hanswurst színvaló alá süllyedt.¹

Így a Regélő és Pesti Divatlap száyszámra menő színi bírálatából alig egypár válik ki, Henszlmann Shakespeare-tanulmányai, Erdélyinek néhány s Vahotnak két kritikája, a többi, a kritikák tömege, üres szófecsérlés volt, melyből sem a szerzők, sem a közönség nem okult.

Annál fontosabb ez, mert a folyóiratnak más kritikai rovata nem volt, irodalmi kritikával Vahot idejében egyáltalán nem foglalkozott, s egypár alkalmi cikken kívül a magyar irodalom új jelenségeit nem ismertette. Az 1844-től 1848-ig eltelt öt esztendő irodalmunknak határozottan legértékesebb pentasa; a lírában a még mindig munkás Vörösmartyn és a már nevet szerzett lírikusokon kívül ekkor vált költészetünk dicsőségévé Petőfi, a verses epikában megjelent Arany, s a regény terén Jósika és Eötvös mellett két legnagyobb regényírónk, Kemény és Jókai; a Pesti Divatlap, mintha a leghalványabb sejtelve sem lett volna, hogy beköszöntött irodalmunk arany-korszaka, híven elvéhez — a nők számára szerkesztett lapnak nincs tere kritikára — hallgatott. Egypár rövid, futólagos ismertetésen kívül csak Petőfiről és Aranyról írt — legalább jól választotta ki a két legnagyobbat! — s ezek a dolgozatok is inkább csak szellemükkel, mint méltatásukkal tartanak számot arra, hogy a komoly kritikák közé iktassuk. Nem is hivatásos kritikusok művei, meglátszik rajtuk, hogy kellő kritikusi gyakorlat nélkül, inkább csak ötletszerűen vagy külső kényszerűségből készültek, mintsem belső szükség-érzetből.

Arany *Toldijának* bírálatát névtelenül, a hirrovatba iktatva jelent meg, épen öt hónappal az eposz jutalmazása után.² A szerkesztő, úgy látszik, nem méltatta arra a bírálatot, hogy a szövegben adjon neki helyet, de nem volt egészen igaza. A

¹ A rosszhiszeműséget kétségtelenné teszi, hogyha Szigligetinek valamelyik nagy sikert aratott darabját mégis meg kellett dicsérniük, vagy Vahot vagy Szinéri neve állott a bírálat alatt.

² Jún. 27-ikén. U. ott, 1847. I.: 829—832. 1.

bírálat terjedelmét ugyan csak a *Toldi* meséjének részletes bemutatása növeli nagyra, s dicséretei jobbára pusztán lelkes szölamok vagy cifra stilvirágok, de első beható ismertetése a költeménynek s a csodálatnak azon a hangján, mely elbeszélő költészetünk legjelesebb alkotását megilleti. A bírálónak nincs ereje Arany remekét jellemezni, szépségeit föltárni, de megérezte és — ha kissé keresett képekkel is — kifejezésre juttatta, hogy olyan művet nyert vele a magyar közönség, még pedig minden rétege, a köznép is, amilyen eddig az epika terén nem volt. Egy naiv, de a műélvezetnek magát teljesen átadó lélek öröme szólal meg e méltatásban, s annyira kiérzik szavaiból a meggyőződés heve és az elragadtatás ereje, hogy ezt a szerény, egyébként igénytelen ismertetést díszes hely illeti meg az Arany-kritika történetében. Esztétikai elemzésnek gyöngé, de nem is készült annak; hivatását mégis betöltötte, mert az olvasó közönség figyelmét a maga egyszerű eszközeivel, hódolatának közvetetlenségével ráirányította a *Toldira*.

Hasonló a jelentősége a többi irodalmi bírálatnak, melyek mind egy írónak, a SZEVERIN név alatt dolgozó DOBROSSY ISTVÁNNAK tollából eredtek. Más kritikusa nem is volt a Pesti Divatlapnak, mint ez az egyébként keveset dolgozó újságíró,¹ s valamint a *Toldi*-ismertetést is csak bizonyos korlátozással sorolhatjuk a kritikák közé, Szeverin dolgozataira sem illik teljesen e név. Szeverin ugyan több kritikát írt, sőt 1848 közepétől majd egy éven át szinte rendszeresen beszámolt a föltűnést vagy érdeklődést keltett irodalmi jelenségekről, de ezt nem tudományos színű, komoly követeléssel föllépő kritikákban tette, hanem a bizalmas levél könnyed, fesztelen formájában. *Irodalmi levelek Constantiához* címe bírálatainak s tudatosan vagy öntudatlanul fölüjitotta velük Toldy kísérletét, aki két évtizeddel korábban hasonló művelekben méltatta Vörösmarty költészetét.² E műformának határozottan van varázsa és jogosultsága, különösen ha a kritikus a nagy közönséghez fordul vele: az író személyes természetű mozzanatok belevegyítésével hozhat bizonyos élénkséget, frissiséget az egyébként száraz tárgyba, s amennyit a könnyedség következtében a bírálat súlyban veszít, ugyanannyit nyerhet közvetlenségben. Csakhogy Szeverinnél a levélforma pusztá keret marad, s a személyes mozzanat kritikáiban a bizalmas megszólításra korlátozódik, valójában pusztá ürüggyé válik, a könnyed fölületesség védőpalástjává. Levelei jobbára nem is egyebek, mint egy jóízlésű, művelt ember csevegései. Beszámol röviden a kor

¹ Írt elbeszéléseket a kor folyóirataiba s fordított több színművet.

² Szellemben azonban közelebb állanak levelei P. Horváth Lázár *Kaleidoszkopjához*, melynek fiktív levelei szintén foglalkoznak irodalmi kérdésekkel.

irodalmi és tudományos mozgalmairól, elmondja, valamivel részletesebben, véleményét Vahot Imre *Éljen a honi* című vígjátékáról,¹ az 1846-ra szóló almanachokról és Kelmenfy Lászlónak *Meghasonlott kedély* című, nagy zajjal megjelent regényéről,² Kúthy Lajos folytatásokban megjelenő regényének, a *Hazai rejtelmek*nek első füzeteiről,³ Tompa népregéről,⁴ az Erdélyi Jánostól összeállított *Népdalok és mondákról*.⁵ Mélyre sohasem hatol, mindig a fölületen marad, s bár ítélete józan, megjegyzései találóak, megelégszik a könnyen észrevehető jellemvonások megállapításával, a méltatott művek egypár fölötlő szépségének megjelölésével. Egyik sem több jóindulatú ujsággkritikánál, sem teljességre, sem alaposságra nem töreksenek. Egyetlen némileg figyelemre méltó e rövid bírálatok közül a Tompáról írt, mert benne a népregéknek egypár olyan vonását emeli ki, amelyeket a maga kora nem vett észre. Helyesen utal arra, hogy egyiknek-másiknak száraz az előadása, s felismeri, hogy csak látszólag népies alkotások, s inkább nyelvükben, mint szellemükben azok.

Ezeknél a futólag odavetett beszámolóknál jelentősebbek a Petőfivel foglalkozó irodalmi levelei. Összesen négyet írt. Az első, mellyel a leveleket megindítja, *Petőfi és ellenségei* cím alatt Petőfi kritikusaival, főként Császár Ferenczel száll szembe,⁶ a másodikban, mely *Menny és Pokol, Nagy Ignác*tól címet visel, Nagy Ignác izléstelen paskilljének részben Petőfi ellen irányuló támadását veri vissza,⁷ a harmadikban a *Sze-relem gyöngyeit* méltatja,⁸ az utolsó párhuzamot von Petőfi és Vachott Sándor között.⁹ Ezek a cikkek sem igazi kritikák; s hogy Dobrossy mennyire nem termett kritikusknak, azt mindennél jobban igazolja, hogy az első kettő, melyek inkább polemiák, mint kritikák, sokkal sikerültebb, mint az utolsó kettő, melyek a költő méltatásával vesződnek. Dobrossy ahelyett, hogy haladt volna a kritikusi pályán, egyre süllyedt: első Petőfi-kritikája, mely egyszersmind első irodalmi levele is volt, sokkal magasabban áll, mint az utolsó leveleiben olvasható kritikák. Igen gyöngye a Petőfi és Vachott közt vont párhuzam. Bár Petőfi költészetének jellemzésére több — kissé ugyan bombasztikus — képpel rendelkezik, s végső megállapítása is

¹ U. ott, 1845. II: 1185. l.

² U. ott, 1846. I: 17—18. l.

³ U. ott, 197. l.

⁴ U. ott, 274—275. l.

⁵ U. ott, 333—334., 353—355., 373—374. l.

⁶ U. ott, 1845. II: 858—859. l. (Endrődi kiadásában, *Petőfi napjai* [1911] 138—142. l.)

⁷ U. ott, 938—941., 977—980 l. (A Petőfibre vonatkozó rész Endrődinél: 145—147. l.)

⁸ U. ott, 1104. l. (Endrődinél: 157—158. l.)

⁹ U. ott, 1846. I: 274—275. l.

helyes: «Vahot a magyarok közt, Petőfi az egész világ költőinek sorában kitünően jeles» — mégis a páronként összekapcsolt ellentétes vonásokkal olyan szerencsétlen képet fest a két költőről, hogy habozunk, melyiket tartjuk nagyobbnak, s az a nagy értékbeli különbség, mely őket elválasztja, az igazság kárára teljesen elmosódik. A *Szerelem gyöngyeinek* bírálata meg épen ízetlen. Túláradó lelkesedéssel, a csodálat rajongásával dicsőíti a kritikus kedvenc költője verseit, de lelkesedése igazolására nincs egy komoly érve, a költői ciklus jellemzésére nincs egy erős vonása, nincs egy találó színe; mintha nem is ismerné a verseket, régi, a sok koptatástól csillogásukat vesztett frázisokat fűz egymáshoz: «A Szerelem ezen gyöngyei, egytől egyig a legérezőbb kebel tengerének mélyéből felhozott nagybecsű gyöngyök. Mintha maga a szerelem istene sirta volna azokat ki a legszebb öröm- és fájdalomkönyüiben: s — olly gyönyörű, tarka, játszi színezetű, drága gyöngyfüzér ez, melly csak az első tündér, vagy csak e legszebb és legjobb hölgy kebelére illenék.»¹ Ez a hang nem a komoly kritika hangja, de Petőfi lángelméjéhez sem méltó.

Szeverin egyetlen értékes irodalmi levele, amely egyszerűen a Dobrossy nevet megörökíti a Petőfi-kritika történetében, az első. Helyesen mondja ugyan Ferenczi Zoltán, hogy esztétikai elemzésében nem jár helyen², de ez az első hang irodalmunkban, mely komoly formában kimondja a bizalmas körökben szerte emlegetett ítéletet, hogy Petőfi «valódi lángész», s legnagyobb költőink közül való. Igen ügyes dialektikával védelmezi őt támadói ellenében, akik nyersnek, durvának, gorombának nevezték és szerénytelenséget, elbizakodottságot vetettek szemére. De mégsem ez az igazi jelentősége, hanem a költő genialitásának bátor hangoztatásán kívül egyrészt az, hogy megállapítja Petőfi költészetének egypár jellemző vonását (őszinteség, természetesség, egyszerűség, eredetiség, változatosság, népiesség, közérthetőség³, másrészt, hogy szembeállítva Petőfi költészetét Császár Ferencével, kimutatja azt a mély szakadékot, mely Petőfi erővel telt, reális, természetes, egyéni líráját elválasztja a korabeli lágy, siránkozó, affektált, tartalmatlan lírától. Az ellentétek egész sorozatát konstruálja a két irány elválasztására, s minden szempontja értékes, minden ítélete igaz. Emez csak ál-költői irány, Petőfi igazán költő — s igen helyesen, ebben a pontban találja magyarázataát, miért idegenkednek Petőfi újszerű költészetétől a téves

¹ Endrődinél (id. mű) 157. l.

² *Petőfi életrajza* (1896), II: 210. l.

³ Igen értékes megfigyelése a következő: «Petőfi ugyan néha pongyolán ír, de azért technikában, a külforma szép alakításában is mester, sőt sokszor egészen új versnemben s a legnehezebb formában is bámulandó könnyűséggel ír.» (Endrődinél 140. l.)

irányban haladó szalón-költészet tehetségtelen művelői. A réginek és az újnak, a mesterkedésnek és a természetességnek, a hivatlanoknak és a hivatottnak ez a szembeállítás, a két egymást kirekesztő iránynak biztos elhatárolása ebben a kritikában jelentkezik először, még pedig határozottan, megalkuvás nélkül, s ez Dobrossynak jóízlését, tiszta látását igen szép fényben tünteti föl.

Szeverin első irodalmi levele, a *Toldi*-bírálat és Vahot *Bánk bán*-bírálata, Henszlmann és Erdélyi egy pár kritikája a Pesti Divatlap kritikai rovatának legkiemelkedőbb jelenségei — ezek enyhítik némiképen azt a nagy szintelenséget és sivárságot, mely a folyóirat kritikai irányát jellemezte. Hogy az a nagy papírtömeg, amelyet a szerkesztő és dolgozó társai az irodalmi bírálatra vesztegettek, nem volt teljesen meddő, hogy kritikai munkásságuknak maradt valami nyoma, ennek a néhány bírálatnak köszönhető.

CSÁSZÁR ELEMÉR.

Helyreigazítás.

Az IK. múlt füzetében, a 29. sz. lapon említett névtelen Ponsard-bírálat szerzőjéül alaptalanul gyanítottam Henszlmann-t. Amint utólag megállapítottam, Garay János írta e kritikát.

Szerk.